

гирсько-Харівських скарбів кінця VII - середини VIII ст. Однаковими в обох місцезнаходженнях були виті шийні гривни, які в Харівському скарбі датуються кінцем VII - серединою VIII ст. Виходячи з хронології означених речей можна дійти висновку, що скарб із Малого Ржавця слід датувати другою половиною VII ст., а скарб із Горобіївки кінцем VII - серединою VIII ст. Ці два набори загалом відносяться до різних хронологічних періодів, хоча інтервал між їх випаданням в землю не міг бути значним, сягаючи одного - двох десятиріч, які найімовірніше припадають на кінець VII - початок VIII ст. н.е.

Таким чином, старішим є скарб із Малого Ржавця, який відноситься до лісостепових скарбів типу Мартинівки - Трубчевська, а молодшим Горобіївський скарб, який за більшістю прикрас входить до скарбів типу Пастирського - Харівки.

Комар О.В.

Інститут археології НАН України

ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ГЛОДОСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

Надзвичайна близькість інвентаря глodosького комплексу до раніше відкритої Вознесенки дозволила А.Т.Сміленко висловити гіпотезу не лише про їх синхронність та однокультурність, а й про їх належність одному військовому загону, чий вождь загинув у сутичці з ворогами і був похований у Глodosах прямо на місці військового табору (9, с.54-56). Проте блискуча інтерпретація Вознесенки як тюркського поминального комплексу на честь знатної особи, запропонована А.К.Амброзом, спонукала дослідника переглянути й інтерпретацію Глodos. Залишки двох "ровів" він прийняв за частину поминального храму, "затопленого водосховищем", а наявність серед речового комплексу кальцинованих кісток людини пояснив ритуальним жертвоприношенням, приклад якого дійсно знаходимо у Менандра (2, с.217-219). На жаль, уривок (5, с.421-422) обривається, не даючи опис обряду, однак все ж доволі ясно, що відправлення на той світ чотирьох рабів-посланників з їх кінями ніяк не пов'язане з принесенням небіжчику дарів найближчим оточенням – це дві різні церемонії. Найпоширеніший спосіб убивства жертви при поховальному обряді – задушення. Людина ж з Глodos зазнала принаймні двох рублячих ран у області голови та стегна (9, с.72), остання малозрозуміла у

випадку жертвоприношення, натомість вона є одною з характерних ран вершника, що переважає, наприклад, у салтівському Дмитрівському могильнику (4, с.75). Проти інтерпретації глodosьких речей як дарів свідчить і Вознесенка, у жертовній ямі якої не виявлено жодного особистого предмета – на вогнищі були лише спалені сідла (за стременами не менше 30), кінська збура (40 за вудилами), стріли, 3 мечі, 4 кинджали і кілька родових або військових знаків. Схожий за складом, однак значно бідніший набір предметів був і в Мокрій Балці (7). У Глodosах набір інший – тут було спорядження лише двох коней, палаш, кинджал, наконечник списа а також особисті речі – сережка, 2 великі пірамідальні підвіски головного убору, 2 персні, 4 шийні ланцюжки і т.д. Підозрілою виглядає лише кількість ланцюжків, інші ж предмети явно належали одній людині. Сумнівним виглядає і ритуальне значення т. зв. “ровів”. В тюркських “оградках”, курганах з підквадратними ровиками сакральне значення має замкнутий з чотирьох боків простір, а не сам вал чи рів. У Глodosах же виявлені лише дві неглибокі траншеї, паралельні до річки, причому верхня з них розірвана, судячи з її відсутності у розкопі III (9, рис.4). Гіпотеза А.К.Амброза про затоплення нижньої частини “храму”, очевидно, є лінгвістичним непорозумінням – насправді йдеться лише про ставок. Однак “рови” не могли слугувати і оборонними спорудами, оскільки вже саме розташування військового табору на схилі берега річки (кут нахилу бл. 20°) виглядає неможливим. Таким чином, якщо не брати до уваги траншеї, відношення яких до поховального комплексу довести важко, Глodosи за топографією відносяться до групи т.зв. “річкових”, тобто таємних безкурганних берегових поховань. Саме цей факт насторожує, оскільки щодо синхронної Вознесенки А.К.Амброз навпаки відзначив помпезність споруд, які свідчать про відсутність боязні пограбування (2, с.210). Могила I з Новогригорівки, синхронність якої Глodosам стала зрозумілою після публікації А.І.Семеновим її матеріалів (8, с.99-100), навпаки виявилася пограбованою, однак також мала виразні зовнішні ознаки у вигляді круглої кам’яної викладки діаметром бл. 21 м. Ця група кремачій має бути доповнена підкурганним урновим тілоспаленням з Геленівки, загалом вірно датованим Л.Томілович, однак помилково віднесеним до салтівської культури (10, с.42-44, таб.III). Курганний насип мав і поминальний комплекс другої чверті VIII ст. з Великої Орловки (6). Як бачимо, Глodosи випадають з цього ряду. Питання викликає і

склад інвентаря. Виникає враження, що після кремації були зібрані лише металеві речі, переважно дорогі, причому далеко не повністю, що позначилося на фрагментарності наборів деталей прикрас, меча, кинджала, кінського спорядження, срібного посуду тощо. Кальциновані кістки представлені такими дрібними уламками, що для визначення антропологами були використані лише 22 з них, масивніші кістки, у такому випадку, були просто залишені на місці спалення. Ще один дивний факт – відсутність кісток коня. За свідченням селян, які знайшли комплекс, предмети були складені на дві купки: в одній виділялися предмети кінського спорядження, інша купка розташовувалася над нею або трошки осторонь (9, с.8). Для того, щоб у таких умовах купки зберегли свою форму у ямі шириною в 1 м і глибиною в 0,7 м потрібно було або робити спеціальну присипку ґрунтом першої купки, або ж зробити так, щоб предмети не розпадалися. Останнє легко зробити за допомогою мішків, залишки яких, очевидно, і виявлено у комплексі у вигляді уривків грубої полотняної тканини (9, с.23-25). Однак в такому випадку про ритуал можна говорити лише з великою натяжкою. Таємний характер комплексу, явне нехтування кістками, фрагментарність речового набору, відсутність будь-яких слідів ритуальних дій на місці знахідки дозволяють засумніватися у інтерпретації комплексу як поховання і висловити гіпотезу, що комплекс з Глодос є не похованням, а схованими речами з пограбованого поховання за обрядом тілоспалення. Не виключена і дійсна належність до комплексу “ровів” – дані траншеї могли утворитися внаслідок безуспішних пошуків закопаного скарбу самими грабіжниками. Цю імовірність підсилює співпадіння їх найбільшої глибини (0,7 м) з глибиною ями із знахідками. Нагадаємо, що одне з поховань кола Глодос – могила І з Новогригорівки – дійсно виявилось пограбованим. На можливість походження і Перещепинського комплексу з пограбованого поминального храму або поховання вказував О.І.Айбабін (1, с.202). В літературі не існує спеціального терміну для даного типу археологічних комплексів, хоча найближчим за змістом є поняття “скарб”. Принципове значення такої інтерпретації полягає у тому, що глодоський комплекс містить далеко не повний речовий набір поховання і лише непрямо може свідчити про особливості поховального обряду. Нова інтерпретація Вознесенки і Глодос не заперечує ідеї А.Т.Сміленко про можливість прямого зв'язку між ними, оскільки однокультурні, практично син-

хронні й рівні за соціальним статусом поховання і поминальний храм, розташовані у одному регіоні і належні, очевидно, найвищому прошарку аристократії, дійсно могли належати одній людині. Виразні центральноазіатські аналогії до поховальної обрядовості і речового набору комплексів типу Глодоси-Вознесенка, наведені А.К.Амброзом та А.І.Семеновим (2; 3, с.59-66; 8) не залишають сумніву у їх тюркській належності. Ця група населення з'являється на Північному Кавказі і в Північному Причорномор'ї на рубежі VII-VIII ст. і продовжує залишатися тут протягом всього хозарського часу, залишивши поховання за обрядом кремації салтівських могильників Борисово, Дюрсо, Ново Покровка, Суха Гомольша і т.п.. Сукупність ознак дозволяє впевнено співвіднести її з етнічними хозарами.

Література

1. Айбабин А.И. Погребение хазарского воина // СА.- 1985.- № 3. - с.191-205
2. Амброз А.К. О Вознесенском комплексе VIII в на Днепре - вопрос интерпретации. // Древности эпохи Великого переселения народов.- М., 1982,- с.204-222.
3. Амброз А.К. Кинжалы VI-VIII вв. с двумя выступлениями на ножнах // СА.- 1986.- № 4.- с.53-73.
4. Бужилова А.П. Палеопатологическая характеристика населения Маяцкого археологического комплекса. - РА, 1995. №4, ст.68-76
5. Византийские историки.- СПб., 1860.
6. Косяненко В.М. Погребение у слободы Большая Орловка - ранний памятник салтово-маяцкой культуры // Проблемы хронологии археологических памятников степной зоны Северного Кавказа.- Ростов-на-Дону, 1983.- с.113-117.
7. Кузнецов В.А. Поминальный комплекс VIII в.в. окрестностях Кисловодска // СА.- 1985.- № 3.- с.206-213
8. Семенов А.И. К выявлению центральноазиатских элементов в культуре раннесредневековых кочевников Восточной Европы // АСГЭ.- 1988.- Вып.29.- с.97-111.
9. Сміленко А.Т. Глодоські скарби.- К, 1965.
10. Томілович Л. Розкопки Е. Руліковським кургану біля с.Геленівка в 80-х рр. ХІХ ст. - V Міжнародна археологічна конференція студентів та молодих вчених: наукові матеріали.- К - 1997 - С.42-44.